

WŁODZIMIERZ TORUŃ

ORCID: 0000-0001-8292-110X

Z NORWIDEM NA SCENACH TEATRU I PRZED KAMERAMI TV FASCYNACJE TWÓRCZE KAZIMIERZA BRAUNA

Kazimierz Braun jest jednym z najwybitniejszych polskich reżyserów, teatrologów, pisarzy, który swoją nieomal całą drogę życiową związał na trwale z twórczością Cypriana Norwida. Z twórcą tym zetknął się już w domu rodzinnym, między innymi za sprawą stryja Jerzego Brauna, pisarza, scenarzysty, filozofa, działacza politycznego.

Kazimierz Braun urodził się w Mokrsku Dolnym (woj. kieleckie) w wielce zasłużonej, o ziemiańsko-inteligenckich korzeniach rodzinie. Maturę zdał w IV Liceum Ogólnokształcącym im. Henryka Sienkiewicza w Częstochowie. W latach 1955-1958 studiował polonistykę na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Studia uwieńczył magisterium, które uzyskał na podstawie pracy *Koncepcja teatru Cypriana Norwida* napisanej na seminarium prowadzonym przez profesora Zygmunta Szweykowskiego. Od 1958 do 1962 roku studiował na Wydziale Reżyserii Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej im. Aleksandra Zelwerowicza w Warszawie.

Brauna z Norwidem łączyło ideowe pokrewieństwo, bezkompromisowy stosunek do świata wartości, podobne rozumienie sztuki, której zadaniem jest „wyrazić dobroć”, pomóc w doświadczeniu rzeczywistości sakralnej. Już jako reżyser znalazł w twórczości Norwida „ziarno stylu”, które najbardziej odpowiadało mu. Jak sam to określał „było to specyficzne połączenie poezji z konkretem, symbolizmu z realizmem, umowności z doskonałością uniwersalnego uogólnienia z dostrążnym przesłaniem a zwłaszcza uzyskania efektu i wyrazu poetyckiego poprzez budowanie poetyckich zdarzeń scenicznych”¹.

¹ S. BEREŚ, K. BRAUN, *Rozdarta kurtyna. Rozważania nie tylko o teatrze*, Londyn 1993, s. 79. Zob. *Bibliografia Kazimierza Brauna*, oprac. B. Bułat, Toruń 2014.

Pierwszą i ostatnią, w czasie pobytu w kraju, inscenizacją norwidowską Braun na była „biała-tragedia”, „haute comédie” *Pierścień Wielkiej-Damy*, której premiera 7 kwietnia 1962 roku, miała miejsce w Teatrze Polskim w Warszawie. Spektakl ten został jeszcze przeniesiony do Teatru Telewizji Warszawa, gdzie emisja odbyła się 20 września 1963 roku. Do *Pierścienia Wielkiej-Damy* Braun powrócił jeszcze 20 lat później, reżyserując tę sztukę jako przedstawienie dyplomowe w Państwowej Wyższej Szkole Teatralnej we Wrocławiu. Premiera odbyła się 22 maja 1983 roku.

Kolejnym utworem, którym zajął się Braun był *Aktor*. Najpierw ta „kome-dio-drama” została przygotowana jako widowisko telewizyjne, którego premiera odbyła się w Teatrze Telewizji Warszawa 17 grudnia 1962 roku. Następnie już jako sztuka pełnospektaklowa została wystawiona 27 marca 1965 roku w Teatrze im. Juliusza Osterwy w Lublinie. Wystawienie to zostało jeszcze przeniesione do Teatru Telewizji Łódź 3 września 1965 roku.

Następnym utworem Norwida, którym zainteresował się Braun był dramat *Tyrtej-Za kulisami* reżyserowany dla Teatru Telewizji Warszawa. Spektakl ten został wyemitowany 10 października 1966 roku. Respektując konstrukcję dramatu, czyli przeplatania się scen „teatru” i „teatru w teatrze” aktorsko sceny *Za kulisami* były grane środkami realistyczno-psychologicznymi, sceny zaś *Tyrteja* poddane zostały znaczącej stylizacji wyrażanej szerokim gestem, podniesionym głosem. Do dramatu tego Braun powrócił jeszcze cztery lata później reżyserując *Tyrtej-Za kulisami* w Teatrze im. Juliusza Słowackiego w Krakowie. Premiera odbyła się 12 września 1970 roku. W spektaklu tym, metodą podwójnego zwierciadła, udało się podkreślić ogólne przesłanie dramatu mówiące o upadku Europy, utracie *sacrum*, duchowości, postępującej laicyzacji, materializacji.

Kleopatra i Cezar jedyna pełnospektaklowa sztuka Norwida, z którą Braun zmierzył się trzy razy. Pierwszy raz w „Teatrze Propozycji” w realizacji przez zespół aktorów Teatru im. Wilama Horzycy w Toruniu. Pokaz odbył się 26 marca 1967 roku w sali widowiskowej Muzeum Etnograficznego. Była to głównie prezentacja dramatu. Akcentując głównie słowo, zrezygnowano z efektów dźwiękowych, ograniczono widowiskowość. Pełna realizacja teatralna *Kleopatry i Cezara* miała miejsce dopiero w Teatrze im. Juliusza Osterwy w Lublinie 12 grudnia 1968 roku. Spektakl ten został później przeniesiony do Teatru Telewizji w Łodzi 8 września 1969 roku. Do dramatu tego powrócił jeszcze Braun reżyserując go w Teatrze Współczesnym we Wrocławiu. Premiera miała miejsce w Muzeum Architektury 24 października 1975 roku. Było to nietradycyjne ujęcie, zastosowano odejście od historyzmu, od inscenizacji, postawiono szczególnie akcent na tekst i emocjonalną interakcję głównych bohaterów.

Galerię wystawień Brauna zamyka spektakl, emitowany 20 maja 1979 roku, *Miłość czysta u kąpieli morskich* Teatru Telewizji, zrealizowany w ośrodku TV Wrocław. Ukazuje on nieznanego Norwida, bawiącego się własną ironią, tolerancyjnego, z pobłażliwością traktującego ludzkie słabości, przywary.

Niejako podsumowaniem prac norwidowskich reżysera było widowisko *Piszę pamiętnik artysty* scenariusza Brauna według utworów własnych Norwida. Emisja jako spektakl Teatru Telewizji miała miejsce w ośrodku TV Warszawa 9 marca 1970 roku. Była to próba stworzenia charakterystycznego dla Norwida stylu poetycko-realistycznego, utkanego z materii zdarzeń dramatycznych, gry aktorów, obrazów.

Nieomal równocześnie z działalnością reżyserską, dyrektorską Braun stale rozwijał pracę naukową, publicystyczną, pisarską. Wykładał na wielu uczelniach w kraju, a od roku 1985 jako profesor pracuje w USA.

Wykaz inscenizacji Kazimierza Brauna

Pierścień Wielkiej-Damy

1. Teatr Polski, Warszawa, 6 IV 1962 rok. Reż. K. Braun, scgr. K. Zachwatowicz
2. TV Warszawa, 20 IX 1963 rok. Reż. K. Braun, scgr. K. Zachwatowicz (transmisja z Teatru Polskiego w Warszawie).
3. PWST Wrocław, 22 V 1983 rok.

Aktor

1. TV Warszawa, 17 XII 1962 rok. Oprac. tekstu i reż. K. Braun, scgr. J. Oleś.
2. Teatr im. J. Osterwy, Lublin 27 III 1965 rok. Oprac. tekstu i reż. K. Braun, scgr. O. Axer.
3. TV Łódź, 3 IX 1965 rok. Oprac. tekstu i reż. K. Braun, scgr. O. Axer (przeniesienie z Teatru J. Osterwy w Lublinie).

Tyrtej-Za kulisami

1. TV Warszawa, 10 X 1966 rok. Oprac. tekstu i reż. K. Braun, scgr. X. Zaniewska.
2. Teatr im. J. Słowackiego, Kraków, 12 IX 1970. Oprac. tekstu, scenariusz i reż. K. Braun, scgr. B. Stopkówna.

Kleopatra i Cezar

1. „Teatr Propozycji”, Zespół Aktorów Teatru im. W. Horzycy w Toruniu. Gra-
ne w Muzeum Etnograficznym w Toruniu 26 marca 1967 roku.

2. Teatr im. J. Osterwy, Lublin, 12 XII 1968 rok. Oprac. tekstu i reż. K. Braun, scgr. O. Axer.

3. TV Łódź, 8 IX 1969 rok. Oprac. tekstu i reż. K. Braun, scgr. O. Axer (przeniesienie z Teatru im. J. Osterwy w Lublinie).

4. Teatr Współczesny, Wrocław, 24 X 1975 rok. Grane w Muzeum Architektury.

Miłość czysta u kąpieli morskich

TV Wrocław, 20 V 1979 rok.

Prace Kazimierza Brauna o Norwidzie

Paradoks o Norwidzie i o Teatrze Rapsodycznym, „Teatr” 1962, nr 1.

Niektóre problemy formalne „Pierścienia wielkiej damy”, Listy Teatru Polskiego nr 58, Teatr Polski, Warszawa 1962.

Dramaturgia „Za kulisami” Norwida, „Teatr” 1965, nr 5.

„Aktor” dzisiaj, Program przedstawienia *Aktora*, Teatr im. J. Osterwy, Lublin 1965.

Teatralna analiza dramatu Norwida na przykładzie „Pierścienia wielkiej damy”, w: *Prace o literaturze i teatrze ofiarowane Zygmuntowi Szweykowskiemu*, Wrocław 1966, s. 493-505.

Blżej Norwida, „Pomorze” 1966, nr 23, 24, 25.

Reżyser o Norwidzie, „Współczesność” 1968, nr 24.

Dramaturgia „Kleopatry i Cezara” Norwida, Program przedstawienia *Kleopatry i Cezara*, Teatr im. J. Osterwy, Lublin 1968.

Nad „Pismami wybranymi” Norwida, „Kamena” 1969, nr 2.

Niektóre aspekty teatralności Norwida, „Miesięcznik Literacki” 1970, nr 1.

Przed norwidowską premierą. Rozmowa z reżyserem Kazimierzem Braunem. Rozmowę przeprowadziła Krystyna Zbijewska, „Dziennik Polski” 1970, nr 212.

Nad tekstem „Za kulisami”, Program przedstawienia *Za kulisami*, Teatr im. J. Słowackiego, Kraków 1970.

Wobec Norwida. Notatki z prób analitycznych „Pierścienia wielkiej damy”, w: K. Braun, *Notatki reżysera*, Lublin 1970.

Poetycki teatr Norwida. Wywiad. Rozmawiał Józef Kliś, „Za i Przeciw” 1971, nr 40.

Cypriana Norwida teatr bez teatru, Warszawa 1971.

Norwid w Puławach, „Kultura” 1971, nr 36.

O Norwidzie w Puławach, „Tygodnik Powszechny” 1971, nr 44.

Norwid o narodzie i pracy, „Kamena” 1973, nr 11.

Nota adaptatora, Program przedstawienia *Kleopatry i Cezara*, Teatr Współczesny, Wrocław 1975.

Poetycki teatr Norwida, „Scena” 1983, nr 5, 6.

W rocznicę śmierci Norwida, „Nowe Życie” 1983, nr 13.

Poetycki teatr Norwida, w: „*Dramat życia prawdę wyrabiający*”, Wrocław 1985, s. 55-72.

Rzecz o Norwidzie z jego słów utkana, Pelplin 1996.

Narodowy testament Norwida, „Akant” 2001, nr 11.

„*Kto jest ten Polak, kto? ... co zrodzon w obcej ziemi*”, „Przegląd Polski” (dodatek do „Nowego Dziennika”) 2001, nr 21.

Narodowy testament Norwida, w: *Norwid bezdomny*, Warszawa 2002, s. 93-103.

Norwidowa część w "całości" Jana Pawła II, „Ethos” 2004, nr 67-68.

Postface, w: *C. Norwid, Cléopâtre et Cesar*, Troyes 2006.

„*Kleopatra i Cezar*” *Cypriana Norwida wobec historii i współczesności*, „Ethos” 2007, nr 77-78.

Norwid and John Paul II, „The Polish Review” 2011, nr 4.

Mój teatr Norwida, Rzeszów 2014.

Norwid C., *Za kulisami*, oprac. literackie i inscenizacyjne K. Braun, Kielce 2021.

Norwid C., *Cztery dramaty. Aktor. Za kulisami – Tyrtej. Pierścień Wielkiej-Damy. Kleopatra i Cezar*, wstęp i opracowanie K. Braun, Wrocław 2019.

Recenzje przedstawień Kazimierza Brauna

Pierścień Wielkiej-Damy

Beylin K., „...lecz ty spomnisz, wnuku”, „Express Wieczorny” 1962, nr 86.

Biernacki J., *Pierścień bez skazy*, „Nowa Kultura” 1962, nr 17.

Csató E., *Przypowieść o poecie i chlebie*, „Teatr” 1962, nr 10.

Czyliński J., „Trybuna Mazowiecka” 1962, nr 101.

Frühling J., *Pierścień sprawiający cuda*, „Sztandar Młodych” 1962, nr 84.

Grodzicki A., *Tragikomiczna przypowieść*, „Życie Warszawy” 1962, nr 84.

Jasińska Z., *Na scenach Teatru Polskiego*, „Tygodnik Powszechny” 1962, nr 19.

Jastrzębski Z., *Norwid odmłodzony*, „Więź” 1962, nr 6.

Kott J., *Wielkie serio i buffo Norwida*, „Przegląd Kulturalny” 1962, nr 17.

Miller J.N., *Pierścień wielkiej damy*, „Głos Pracy” 1962, nr 87.

[Syga T.] T.S., *Norwid w teatrze*, „Stolica” 1962, nr 19.

Wolicki K., „Nowa Kultura” 1962, nr 17.

Zagórski J., *Sklócony ze stuleciem*, „Kurier Polski” 1962, nr 84.

Aktor

- Bechczyc-Rudnicka M., „Kamena” 1965, nr 7, 17.
 Biernacki J., *Szansa teatru Norwida*, „Nowa Kultura” 1963, nr 4.
 Chabros H., *Norwid odkryty?*, „Kurier Lubelski” 1965, nr 74.
 Gawęcka K., „Ekran” 1965, nr 38.
 Korneluk W., „Kultura i Życie” (dodatek „Sztandaru Ludu”) 1965, nr 13.
 Kuliczowska K., „Aktor” C.K. Norwida, „Radio i Telewizja” 1963, nr 2.
 Sieradzka Z., „Głos Pracy” 1965, nr 213.
 Sławińska I., *Komediodrama Norwida na scenie lubelskiej*, „Teatr” 1965, nr 10.
 Sławińska I., *Norwid i mały ekran*, „Teatr” 1966, nr 22.

Tyrtej-Za kulisami

- Fik M., „*Nie opowiadaj, jeno powiedz*”, „Teatr” 1970, nr 24.
 Greń Z., *Łza z wosku i diament*, „Życie Literackie” 1970, nr 40.
 Hera J., „*Za kulisami*” Norwida, „Współczesność” 1966, nr 22.
 [Kosińska M.] (k), *TV Szklany gość*. „*Za kulisami*”, „Życie Warszawy” 1966, nr 245.
 Kuchtówna L., „*Za kulisami*” Cypriana Norwida, „Pomorze” 1966, nr 22.
 Kuliczowska K., „Radio i Telewizja” 1966, nr 43.
 Mamoń B., *Pierwszy od śmierci Horzycy*, „Tygodnik Powszechny” 1970, nr 39.
 Morawiec E., *Kamień w kwiecie uwikłany*, „Kultura” 1970, nr 43.
 Pieszczachowicz J., „Echo Krakowa” 1970, nr 217.
 Sławińska I., „Teatr” 1966, nr 22.
 Zaremba J., *Norwid dla współczesnych*, „Ekran” 1966, nr 43.
 Zbijewska K., *Zostanie w kronikach teatru*, „Dziennik Polski” 1970, nr 222.

Kleopatra i Cezar

- Bąk B., *Wyjście z teatru*, „Słowo Polskie” 1975, nr 241.
 Bechczyc-Rudnicka M., *Odważna inicjatywa*, „Kamena” 1969, nr 2.
 Bosacki Z., „Gazeta Poznańska” 1969, nr 104.
 Butryńczuk B., *Zaduszki z Kleopatry*, „Odra” 1976, nr 2.
 Frankowska B., *Norwidowska kronika historyczna*, „Teatr” 1969, nr 3.
 Frankowska B., *W Toruniu „Kleopatra” Norwida...*, „Współczesność” 1967, nr 5.
 Gzella L., *Kleopatra i Cezar*, „Kurier Lubelski” 1968, nr 299.
 Konarz M., *Kleopatra i Cezar*, „Ekran” 1969, nr 38.
 Milewski J., *Odrobina mężczyzny na co dzień*, „Kierunki” 1969, nr 39.
 Reklewska Z., „Kurier Lubelski” 1968, nr 299.
 Szydłowski R., *Norwid w Lublinie*, „Trybuna Ludu” 1969, nr 4.
 Sawicki S., „*Kleopatra*” Norwida w *teatrze lubelskim*, „Tygodnik Powszechny” 1969, nr 11.

[Świerczewska K.] K.Ś., „Nowiny Rzeszowskie” 1969, nr 142.
Żbikowski P., „Profile” 1969, nr 5.

Miłość czysta u kąpeli morskich

[Grzelecki S.] stg., *Przyćmione piękno*, „Życie Warszawy” 1979, nr 142.
Orłowski W., *Żart norwidowski*, „Odgłosy” 1979, nr 25.
Szydłowski R., *Miłość czysta u kąpeli morskich*, „Trybuna Ludu” 1979, nr 143.

Z NORWIDEM NA SCENACH TEATRU I PRZED KAMERAMI TV.
FASCYNACJE TWÓRCZE KAZIMIERZA BRAUNA

Streszczenie

Cyprian Norwid zajmuje poczesne miejsce w dorobku artystycznym Kazimierza Brauna. Fascynacja twórczością autora *Pierścienia wielkiej damy*, wyniesiona z domu rodzinnego, studia polonistyczne w UAM w Poznaniu, studia na Wydziale Reżyserii w PWST w Warszawie i bliskość ideowa z poetą zaowocowały kolejnymi pracami reżyserskimi Brauna nad dramataми Norwida. W sumie, w okresie pobytu w kraju, Braun przygotował 14 wystawień dramatów Norwida, a były to: *Pierścień Wielkiej-Damy*, *Aktor*, *Tyrtej-Za kulisami*, *Kleopatra i Cezar*, *Miłość czysta u kąpeli morskich*. Jako *signum temporis* warsztatu artystycznego Brauna może świadczyć fakt, iż kilka dramatów zostało przygotowanych najpierw jako widowisko telewizyjne, potem jako pełnospektaklowa sztuka w teatrze a następnie przeniesiona do Teatru Telewizji.

Słowa kluczowe: Cyprian Norwid; inscenizacja; teatr; teatr telewizji; poezja; sztuka; sacrum; „biała-tragedia”.

NORWID ON THE STAGES OF THE THEATER AND IN FRONT OF TV CAMERAS.
KAZIMIERZ BRAUN'S CREATIVE FASCINATIONS

Summary

Cyprian Norwid holds a prominent place in Kazimierz Braun's artistic output. Braun's fascination with the work of the author of *The Grand Ring of the Dame*, derived from his family home, his studies in Polish Studies at the Adam Mickiewicz University in Poznań, and his studies at the Directing Department of the State Higher School of Theatre in Warsaw and ideological proximity to the poet resulted in Braun's subsequent directing work on the Norwid's dramas. In total, during his stay in the country, Braun prepared 14 productions of Norwid's dramas, and these were: *The Ring of the Great Lady*, *The Actor*, *Tyrtej-Behind the Scenes*, *Cleopatra and Caesar*, *Pure Love at the Baths of the Sea*. As a *signum temporis* of Braun's artistic technique, it can be seen from the fact that several dramas were prepared first as a television show, then as a full-length play in the theater and then transferred to the Television Theater.

Keywords: Cyprian Norwid; staging; theater; television theater; poetry; art; sacrum; „white-tragedy”.

WŁODZIMIERZ TORUŃ – dr hab., prof. KUL, pracownik naukowy w Ośrodku Badań nad Twórczością Cypriana Norwida KUL. Autor monografii: *Wokół Norwidowej koncepcji słowa* (Lublin 2003); *Norwid o Niepodległej* (Lublin 2013), *Mapa podróży i wyobraźni. Studia o Juliuszu Słowackim* (Kielce 2021), *Wieści z Warszawy. Cyprian Norwid a Powstanie Styczniowe* (Lublin 2023).